

Gustavo Morello, SJ

THE CATHOLIC CHURCH AND ARGENTINA'S DIRTY WAR

Oxford & New York: Oxford University Press, 2015, xv, 221 sid.

När Jorge Bergoglio valdes till påve visste jag inte mycket om honom, men han verkade vara en ovanlig kyrkoman. Det jag inledningsvis frågade mig var: Men vad gjorde han under kriget? Alltså, hur agerade han i diktaturens Argentina, då det så kallade smutsiga kriget (*la guerra sucia*) fördes mot ”subversiva element”. Och, lika viktigt, vad gjorde han inte? Mellan 1976 och 1983, då en junta ledd av armégeneralen Jorge Videla styrde landet, mördades minst 15 000 människor, antagligen betydligt fler. Tusentals andra fick skador för livet av tortyr eller drevs i exil. Bilden av kyrkoledningens agerande under den brutala regimen är allt annat än ljus, och nuvarande påven var jesuitprovinsial mellan 1973 och 1979, alltså en kyrklig ledare. Bergoglio anklagades för att ha överlämnat två ordensmän till militären. Senare undersökningar ger inget stöd för anklagelserna, och han tycks, i det fördolda, ha verkat för deras sak. Han hjälpte också andra förföljda personer på högst påtagliga sätt. Klart är emellertid att han inte kritiserade regimen öppet.

Många ”katolska kyrkoarbetare” drabbades hårt av repressionen. 112 personer, inkluderat biskopar, seminarister, ordenssystrar och präster mördades. Många fler hotades, fängslades och torterades. Trots detta menade den officiella kyrkan, ytterst representerad av biskopskonferensen, inte att kyrkan utsattes för systematisk förföljelse. Mer eller mindre entusiastiskt stöd eller tystnad från deras sida var regel, trots att till och med minst en biskop mördades av militären. Ytterligare två dog under mycket mystiska omständigheter.

När militären tog makten 1976 hade den brett folkligt stöd. De senaste åren hade varit kaotiska. Ideologin, som präglade de latinamerikanska diktaturerna vid tiden, den Nationella säkerhetsdoktrinen, utgick från uppfattningen att den ”västerländska, kristna civilisationen” var hotad. För att rädda den måste fienderna, ”de subversiva elementen”, rensas bort. I detta krig helgade ändamålen medlen. General Ibérico Manuel Saint-Jeans uttalande i *The Guardian* 1977 citeras ofta: “Först kommer vi att eliminera de subversiva, sedan deras medhjälpare, sedan deras sympatisörer, och slutligen dem som är likgiltiga eller ljumma.” Redan den första gruppen var stor och bred.

I sin nyutkomna bok, *The Catholic Church and Argentina's Dirty War*, försöker sociologen Gustavo Morello förklara kyrkans roll under juntatiden genom att i detalj studera ett enskilt fall. Han bygger på intervjuer och livsberättelser, kyrkliga dokument och förhörsprotokoll. Korrespondens mellan Förenta staternas ambassad i Buenos Aires och State Departement i Washington är en annan viktig källa.

Boken handlar om sex medlemmar av La Sallette-kongregationen i Argentinas näst största stad, Córdoba: den nordamerikanska prästen James Weeks och de fem seminaristerna Alejandro Dausá, Alfredo Valverde, José Luis Destéfanis, Daniel García Carranza och Humberto Pantoja. De hade valt att bo enkelt i ett fattigt område och firade mässa i ett kapell i slummen. Det var ett ovanligt val i en katolsk kyrka, som knappt hade varit verksam i sådana områden. Bara detta faktum gjorde dem suspekta i regimens ögon.

Den 3 augusti 1976 bröt sig beväpnade män in i deras hem och anklagade dem för att vara subversiva. Gruppen, som senare visade sig vara poliser, misshandlade dem. De slog sönder allt som de inte kunde stjäla. Dessutom tog de med sig deras böcker och ristade nazistiska symboler på ett fotografi av en nyligen mördad präst. Ytterligare en person befann sig i bostaden vid tillfället; den nordamerikanska ordenssystemen Joan McCarthy. Till skillnad från de sex männen fördes hon dock inte bort.

McCarty lyckades undkomma och hennes agerande blev avgörande för utvecklingen. Hon tog sig till ärkebiskop, kardinal Raúl Primatestas residens och till Förenta staternas ambassad. Ambassadens roll var utan tvekan mest aktiv. I denna fas var det viktigaste att försöka ”legalisera” de sex männen, för att undvika att de ”försvann”, vilket hade inneburit att de dödades direkt. Försöket att lyckades, men lidandet var på intet sätt över. De fördes till La Perla-fängelset, ett koncentrationsläger, där de utsattes för svåra övergrepp. De tvingades ha förbundna ögon under långa perioder och isolerades såväl från varandra som från andra fångar. De utsattes inte för den regelmässiga elchockstortyren, men väl för annan brutal misshandel.

En mycket avslöjande bild av Katolska kyrkans roll i övergreppen är hur de sex männen bemöttes av fängelseprästerna. Dessa var underställda militärvikarien, biskop Adolfo Severando Tortolo, som också var ordförande i biskopskonferensen. Han var dessutom direkt inblandad i La Sallette-fallet. Tortolo betraktade inte de fängslade som ”riktiga katoliker”, än mindre ordensmän, utan kallade dem terrorister i offentliga sammanhang.

Han förbjöd dem att läsa bibeln och gå i mässan. Vakterna täckte dessutom över gallerfönstren, så att de inte ens skulle kunna se mässfirandet på innergården.

Militärpräster hade en central roll i legitimerandet av övergreppen under juntatiden. Det finns vittnesmål om enskilda militärer som tvekade inför att tortera fångar, men att prästerna försäkrade dem om att det var nödvändigt och rätt i kampen för katolicism och civilisation.

En av dem som förhörde ordensmännen var Roberto Nicandro Mañay, kallad ”prästen”, även om han inte var det. Han hade stor teologisk och filosofisk kunskap och stod ideologiskt nära Marcel Lefébvres traditionalism. För honom var Andra vatikankonciliet katastrofalt och påven i det närmaste heretisk. I förhören granskade han noggrant teologiska påståenden i böckerna som beslagtogs och försökte få ordensmännen att göra, enligt hans uppfattning, heretiska uttalanden. Det är tydligt att han hade inkquisitionen som modell.

Den som var mest aktiv i försöken att få de sex männen frisläppta var Rolando Nadeau, La Sallette-kongregations superior i Argentina. Hans viktigaste uppgift var att slå fast att seminaristerna inte var ”så kallade seminarister”, vilket också ärkebiskop Primatesta slutligen intygade. Nadeau hade också kontakt med militärbiskopen och fick honom att ta tillbaka anklagelserna om terrorism. Nadeaus outhärliga arbete fick resultat. Den 17 augusti, två veckor efter kidnappningen, släpptes James Weeks. Inom två månader hade de fem medfångarna också frigivits. Något senare hölls en hearing med fader Weeks inför Förenta staternas kongress, där brotten mot mänskliga rättigheter i Argentina dokumenterades. En tid efter att Jimmy Carter blivit ny president försvann Förenta staternas ekonomiska stöd till den argentinska juntan. Det återkom först med Ronald Reagan. Å andra sidan etablerade Sovjetunionen och Kuba också omfattande handelskontakter med regimen. Kalla kriget kunde vara svårförståeligt.

Gustavo Morello menar att den argentinska katolska kyrkan inte kan reduceras till biskopskonferensen eller enskilda biskopar. Det kan tyckas självklart, men det är just det tidigare forskning ofta gjort. Han gör en enkel, men klagörande, distinktion mellan tre katolska grupper: de antisekulära, de engagerade (*committed*) och de institutionella. ”De antisekulära” såg staten som kyrkans världsliga arm, men ville begränsa dess politiska inflytande. Deras modell var den spanske ledaren Francos nationalkatolicism och ärkebiskop Lefébvres integritet. ”De engagerade” var framförallt grupper av präster och andra katoliker som valt att arbeta och leva bland fattiga. De var präglade av den

efterkonciliära, mer socialt aktiva katolicismen, och den framväxande ”tredjevärldsteologin”. ”De institutionella” katolikerna representerades framförallt av biskoparna

Biskopskonferensens helhjärtade stöd till juntan minskade när kardinal Primatesta 1976 ersatte militärvikarien Tortolo som ordförande. Men inte heller därefter framfördes någon allvarligare kritik, och enskilda biskopar agerade entusiastiska stödtrupper. För de institutionella var kyrklig enhet överordnat. De ville neutralisera såväl de antisekulära som de engagerade. Primatesta och en grupp andra biskop intog en diplomatisk hållning, vilket innebar att de kunde be juntan om tjänster och bidra till att enskilda personer kunde frisläppas. Primatesta betraktade övergreppen mot kyrkoarbetare som upprörande, men inte som representativa för juntans styre. De utgjorde inte en systematisk förföljelse av kyrkan. Han och andra biskopar menade senare att de hade liten kunskap om vad som skedde, men Morello påvisar motsatsen genom studier av diplomatisk korrespondens från såväl Förenta staternas ambassad som den påvliga nuntien. Biskoparna var välinsatta.

Det är en omskakande historia Morello berättar. Boken ger inte bara ny kunskap om en viss historisk situation, utan leder till etiska reflektioner. Det är inte möjligt att veta om liv skulle ha räddats genom ett tydligt fördömande, men eftervärldens dom mot den kyrkliga hierarkin har blivit hård. Den argentinska biskopskonferensen har bett om förlåtelse för sitt agerande, men de har till exempel inte öppnat sina arkiv, vilket bland annat skulle kunna bidra till ökad kunskap om kyrkans agerande och icke-agerande. En argentinsk kyrkoman har fällts för våldsbrott begångna under juntatiden. Trots att fängelsekaplanen Christian von Wernich 2007 dömdes för bland annat 31 fall av tortyr och sju fall av medhjälp till mord har han inte fråntagits prästämbetet.

Bilden av den officiella kyrkans agerande förblir mörk, men Morellos studie bidrar till större förståelse av de olika katolicismernas förhållande till varandra. Han är starkt engagerad i ämnet; det är knappast önskvärt att inte vara det. Men han har kritisk distans och driver inte sin tes till varje pris. Boken kan läsas av såväl specialister, som den som vill ha mer kunskap om Katolska kyrkans vacklande inställning till politisk demokrati, så sent som för några decennier sedan. Förhoppningsvis leder historier som denna också till eftertanke bland dem som har kyrklig makt i dag.

Magnus Lundberg